

॥ श्री गणेशाय नमः ॥

वृषतो शयतान

नाट्य : संक्षिप्त साय अने गायो

मनोरंजक नाटक समाज भाटे

प्रयोगक

हकदुर नानयाणु विसनल

अनंग अगे हृदयभां पद्मांगे अधिकार,

अनंग पद्मा योग्य अनंगे विसनार.

प्रकाशक

यारेलाल विठ्ठलराय भुडेता

३ मुकाम:-शान्तिभुवन थीअटर, अमदावाद.

१९८८)

(छ. स. १९२२.

आवृत्ति १ वी प्रत ४००

मूल्य चार आना.

१००९९

કાયદા પ્રમાણે ૨૭૮૬ કરાતી પ્રસ્તુત નાટકના સર્વ અધિકારો
શ્રી મ. રાજક નાટક સમાજના માલિક પોતાને સ્વાધીન
રાખ્યા છે; નાટો તેમની અનુમતિ વિના કોઈએ
આ નાટક જાપાવવું દિવા ભજવવું નહિ.

આ ઓપેરા અદાવાદમાં શ્રી “ગણેશ” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
ઈ. સ. ૧૯૧૬ માયુકલાત્રી વીદીએ પ્રકાશકને માટે જાપ્યા
(તા. ૧૩-૫-૧૯૨૨)

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૭૦૧૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ જ્યોતી શિયતીન

વિષય ૨ : ૨૦૬

જીવતો નાયતાન

નાટકનો પ્રવેશાનુક્રમથી સંક્ષિપ્ત સાર

—:05:—

કિંચિત્ પૂર્વ વૃત્તાંત

શ્યામ નગરના રાજા નયપાલની બે પુત્રી હતી, તેમાંની મોટી પુત્રીનું નામ સુનંદા અને ન્હાની પુત્રીનું નામ મંદાકિની નયપાલની શણી પોતાની પુત્રીઓને બાહ્યાવરથામાં મૂકીને સ્વર્ગવાસિની થઈ હતી. અનંગપાળ નામના એક ક્ષત્રિય કુમાર સાથે સુનંદાનો લગ્ન સંબંધ કરવામાં આવ્યો હતો, અને નયપાલને પુત્ર સંતાન ન હોવાથી નયપાલના મરણ પછી રાજ્ય અનંગપાળનેજ મળવાનો સંબંધ હતો. એવામાં અચાનક સુનંદાનો સ્વર્ગવાસ થયો અને તેથી અનંગપાળે કુમારિકા મંદાકિનીન હસ્તની રાજા પાસેથી માગ્યા કરી પણ મંદાકિનીનો પ્રેમ મદનકેતુ નામક એક બીજા ક્ષત્રિય કુમારમાં બંધાયેલો હોવાથી તેનો લગ્નપરંપરા મદનકેતુ સાથે થયો, અને અનંગપાળ સુ-લીલા નામની એક બીજા ક્ષત્રિય કુમારિકા સાથે પરણ્યો, કેટલાક સમય પછી વૃદ્ધ રાજા નયપાલનો અતકાળ સમીપ આવી લાગ્યો, અને તેણે પોતાના ન્હાના જમાઈ મદનકેતુને પોતાના સુકૃત તથા સિંહાસનનો ઉત્તરાધિકારી કરીને શાંતિ સ્વર્ગરાહણ કર્યું. અનંગપાળને તેણે સેનાપતિની પદવી આપી હતી. હજી અનંગપાળ મંદાકિનીમાં પ્રથમથીજ લુપ્ત થયેલો હતો તેમજ રાજ્યનો ભોમ પણ તેના હૃદયમાં પ્રત્યજાતી વસી રહ્યો હતો પણ અર્ધસૂઝી રાજા નયપાલ જીવતો હતો, ભાંસૂં પોતાની આજ્ઞાને વૃષ્ટ કરવામાટે તેનાથી કાંઈપણ કરી નહોતું. નામના મરણ પછી જીવ પ્રપંચથી મદનકેતુને મરી

તેણે રાજ્ય તથા મંદાકિનીને પોતાના અધિકારમાં લાવવાના નીચતા
 મનેલા પ્રયત્નો કરવા માંડ્યા. પોતે સેનાપતિ હોવાથી પ્રથમ સૈન્યને
 તેણે પોતાના ૧૪ માં મરી લઈ અને મદનકેતકે જે કે. હામ દ્વારાચાગી
 અને અહાર જે અધિકારીને અધિકારમાં રાખે હતા તેમને પણ
 પોતાના ૫૪ માં લાવેને પોતાને મદનવામાંથી પા રાત્રિને પ્રારંભ
 કરી દીધો. રાજ્ય તથા મંદાકિનીને પ્રાપ્ત કરવામાં તેના ભયંકર
 ઇલાખપંચો ચાલી રહ્યા છે તે સમયથી આપણા પ્રસ્તુત નાટકનો
 આરંભ થાય છે.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.—શ્યામનગર પાસેનું એક ખંડિર:—હજી
 અનંગપાળનો પ્રપંચી સરદાર સાથે રાજદ્રોહી મંડળનો ગુપ્ત સભામાં
 વાર્તાલાપ: વર્તુમાન રાજ્ય મદનકેતુના નાશમાં તેમનો નિશ્ચય
 અને સર્વ સરદારોના જવા પછી અનંગપાળની લંપટતાનો પ્રકાશશે.
 એટલામાં આ ગુપ્ત મંડળ વિશેની ખબર પડવાથી છુપા વેષે ત્યાં
 આવી સંતાયલી અનંગપાળની નામ પ્રમાણેના શણ ધરાવનારી પત્ની
 સુશીલાનું પ્રકટ થવું, તેનો પત્નીને કહેવો પણ સત્ય ઉપદેશ, અનંગ-
 પાળનો કેપ અને પત્નીને મારી નાખવાનો પ્રયત્ન. અચાનક સુશી-
 લાના બંધુ રતિપાળનું તમંચા સાથે નીકળી આવવું અને પિશાચના
 પંજમાંથી દેવીનો ઉદ્ધાર.

પ્રવેશ ૨ જો.—અનંગપાળનો એકાંતવાસ:—અનંગપાળની સાથે
 ગુપ્ત પ્રેમનો સંબંધ ધરાવનારી ખવાસ જાતિની દાસી ચંદાનું અનંગ-
 પાળના બોલાવ્યાથી આવવું, અનંગપાળ સાથે તેનો વાર્તાલાપ, અનંગ-
 પાળે તેને સમજાવી પટાવી અને છેવટે તેના પ્રેમને છોડી દેવાની

વમ્મી તથા રાણી બનાવવાની આશા બતાવી અંતઃપુરમાં રાજા અને રાણી વચ્ચે કુસંપની આગ સળગાવવાનું કામ સોંપવું. પ્રેમલેલી અંદાની તે માટે કબૂલાત અને પ્રેમલેનાદ સાથે તેનું પ્રયાસુ. સુશીલાએ પ્રપંચ વિસ્તારની આ શુભ વાર્તા સાંભળી પોતાના પતિને કશી દાનિ ન થાય અને રાજકુટુંબને પણ એ પ્રપંચના જાળમાંથી છટકાવી શકાય એવા યોગ્ય ઉપાયને યોજવાનો હૃદયમાં કરેલો નિશ્ચય અને તેના સત્યપ્રિય હૃદયના ક્ષણિક સંસારનાં સુખોની આશ્ચર્ય કરાતા કષ્ટ ખેલો વિષે તિરસ્કાર; તેના વૈરાગ્યદર્શક ઉદ્ધાર.

પ્રવચન ૩ જી—નાટકની એક્ટ્રેસ ગોપીના બંગલો;—નાટકમાં એક્ટ્રેસ તરીકે લાઇટમાં આવેલી અને નંદલાલ નખખોદીયા નામના એક દલાલની ચતુરાઇથી પાંચ પૈસે સુખી થયેલી તરુણ અને રૂપસુંદરી વિધવા ગોપીના વૈધવ્ય અને સ્વતંત્ર જીવન વિષે વિલક્ષણ કદગાર; એટલામાં તેના પ્રેમી બ્રમર અને દલાલની પદવી ભોગવતા તથા ગોપીના પ્રતાપે પૈસા ટકાવી તીર્થરત્ન ભરતા નંદલાલના એક આશ્વાસમ મસાણી નામના ગૈસાતાર બિહુન લઈને આવે છે. માપ દાદાએ મસાણામાં કાંકણ વચાને કરેલી દોઢ લાખની મિત્રકનવાળા આશ્વાસમ મસાણીનું ગોપી જે નાટક મંડળીમાં તોડી કરતી હતી તે નાટક મંડળીના થાએટરમાં કોઈ ઓડીયન્સ મેનેજર અપમાન કરેલું હોવાથી એ વૈરનો બદલો વાળવામાટે તેના તે મંડળીના કેટલાક એક્ટર્સ અને ગોપી વગેરેને ઉપાડી નવી નાટક મંડળી ઉઠા કરવાનો વિચાર અને તેના હૃદયમાં ગોપી વિષે ખાટો મીઠો પકાર. ગોપીનું સાતસોના પગારથી અને નંદલાલનું મેનેજર તરીકે બસોના પગારથી સાદું નક્કી અને બીજા માણસોને ઉડાવી નાટક મંડળી ચાલુ કરવાની વાત પક્કી. આશ્વાસમના ગયા પછી ગોપી તથા નંદલાલનો આવા મૂર્ખ મનુષ્યની મૂર્ખતા વિષે ઉપહાસ અને 'જેવી લુચ્છી બાદ તેવા લુચ્છા બીમબાઈ' વાળી કહેવતનો પ્રત્યક્ષ પ્રકાશ.

પ્રવેશ ૪ થો—રાજ મદનકેતુનો ઉચ્ચાનયુક્ત મહાલય—ઉચ્ચાનય
 વર્મતની શોભા વિસ્તરી રહી છે; ત્યાં રાણી મંદાકિની અને તેની
 સખીઓનો પરસ્પર વર્મતકાલિક શૃંગારચિતોદ; રાજનું આગમન અને
 રાજ્યમાં પ્રપંચનો આરંભ થતા વિષેની એક આર્થ અંગનાની
 ત્રામ વિનાની આવેલી પત્રિકા રાણીને વંચાવતી, ત્યારપછી પ્રજાપર
 અધિકારીઓના થતા અભ્યાસાર વિષેની અને રાજધર્મ વિષેની ચર્ચા;
 રાજનો રતે છુપા વશે નગરચર્યા જોવાનો નિશ્ચય અને ત્યારપછી
 શોજન તથા વિશ્રાંતિ માટે ઉભયનું અંતઃપુરમાં પ્રયાણ.

પ્રવેશ ૫ થો—રાજમહાલય પાસેના કિવનનો એક ભાગ:—
 અંગપાળનો પ્રવેશ અને પોતાની ચઢતી કળા તથા પ્રપંચના દાવખં
 દાવવા વિષેનો આનંદ શુશ્રીત્રા પોતાના ભાઈને લઈને પીવરમાં
 મળેથી હોવાથી તેનો હર્ષ, દાસી ચંદા સાથે તેના મેળાપ. રાજ
 મદનકેતુ ગુપ્ત વેપથી નગરચર્યા જોવાને એજ માર્ગે ચઢતે નીકળવાનો
 હોવાથી પ્રસંગે સાંધી રાજના કાન ભંભેરવા વિષેની ચંદાને તેની
 પૂચના. પ્રમાણે ચંદાએ બળવેલું કામ અને રાજનો રાણીના
 અભિચારના કારણને શોધવાનો નિશ્ચય; દેવના હૃદયમાં અંક
 પિશાચિકાનો સંચાર.

પ્રવેશ ૬ ઠો—નાટક મંડળીનો રીદર્સલ દોલ—નંદલાલ
 રાખે! દિવાના ખુશામદ અને દલાલીની ચમત્કાર ભરેલી કરામત વિષે
 મદુજ કિચ વિચાર. ગોપીનું આગમન અને નંદલાલ સાથે પ્રાપ્ત્યે
 રનમાં ચહે પીવા જવું. નાટક મંડળી ચાલતી થવાથી આશ્ચર્ય
 ખસાણીનો હર્ષ અને ગોપીના નંદલાલ સાથેના પ્રેમ વિષે દેશ. નં-
 દલાલને જોલાની નાટક લખનાર કવિ ન મળવા વિષે ચિંતા એક
 કામાં તેમની જાહેર ખબર વાંચી કવિરાજ અને રાજકવિ રમાનંદનું
 ખાતું. રમાનંદની વાચાળતા તથા અભિનયકળાનો પરિચય, અને
 ગોપીને ખાનગીમાં એકિટંગ શીખવવાનું કામ તેને સોંપતાં ગોપી
 સાથે તેના પ્રેમનો આરંભ. અગ્નિનો સ્પર્શ અને ધીનું પીગળવું.

પ્રવેશ ૭ મો—રાજ મદનકેતુ સુખનગૃહઃ—રાણી મંદાકિની પોતાની પર્થક સથામા ગાદ નિદ્રાને આધીન થયેલી છે; એવામાં રાજ મદનકેતુ ધીમાં પગનાંથી પ્રવેશ કરે છે. અનંગપાળના સહાયક હથેલી શુભામની કપટ યુક્ત વાતોથી શંકા પિશાચિકાને વશ થયેલો મદનકેતુ કેટલીક વાર સૂધી હૃદય સાથે વિચારયુક્ત ચલાવી છેવટે રાણીને જાણાવે છે; રાણીનો વિનયયુક્ત પ્રશ્ન અને રાજનાં સર્વથા વિરુદ્ધ ભાવદર્શક તથા ભયંકર ઉત્તર. છેવટે રાજએ મંદાકિનીપર ખુલ્લા શબ્દોથી મૂકેલો વ્યભિચારનો આરોપ; પતિવ્રતા રાણીના શુદ્ધ હૃદયમાં ભયંકર આઘાત અને પોતાને નિર્દોષ સિદ્ધ કરવા માટે તેનો કરુણાગ્રનક યયાત. રાજના મંથનનું નિવારણ ન થવાથી સતી મરવા માટે તૈયાર અને મદનકેતુના તમંચાનો શિકાર! અનંગપાળ અને ચંદાનું આવી લાગનું; એ ણીમને જોષ સ્મિત કરવું અને સ્તબ્ધ થવું.

ટેન્ડો !!!

અંક ૨ જો

પ્રવેશ ૧ લો—સેનાપતિ અનંગપાળનો આવાસઃ—

પોતાના પાપી પતિના પ્રપંચ યુક્ત કર્મોની તપાસ રખવામાટે અને રાજરાણીને તેના પ્રપંચગળમાંથી છટકાવવામાટે પીયરમાંથી શુભ રીતે આવી પુરુષવેળ ધારી વિદ્વાસી નામથી અનંગપાળની નોકરીમાં રહેલી સાધ્વી સુશીલાનાં દુષ્ટ પતિની સ્ત્રીની દુર્દશા વિશે ઉદગાર ઠાકટર કુમાર સ્વામીને લઈને અનંગપાળનું આવવું અને તેમના શુભ વાર્તાલાપથી રાજના તમંચાનો શિકાર થયેલી રાણીના સ્ત્રીરને વનપશુઓના બંધમાટે જંગલમાં ફેંકાવી દેવાનું કી તે મરી ગયેલી ન હોવાથી અનંગપાળે તેને એક શુભ સ્થાનમાં રખાવી, ડોક્ટરના હાથે તેની સારવાર કરાવી હતી અને અત્યારે તે સારી સ્થિતિમાં

આવતી જતી હતી, એ ભેદ સુશીલાનાં જાણવામાં આવેલો. રાજને વિષપ્રયોગથી પોતાના માર્ગમાંથી દૂર કરી રાજ્ય મેળવ્યા પછી મંદાકિની સાથે વિલાસ સુખ ભોગવવા વિષેની અનંગપાળની આકાંક્ષા અને ડૉક્ટર સાથે તે વિષેની મંત્રણા, ચંદાના હાથે એ કાર્યને પાર પાડવાનો નિશ્ચય. સુશીલાના નિશ્ચય જગત વિ ખેદદર્શક ઉદ્ગાર ચંદાનું આવવું અને પુરુષવેશ ધારિણી સુશીલા (વિલાસી) ના સૌંદર્યને જોઈ તેનામાં આસક્ત થવું. ત્યાર પછી ચંદાની અનંગ-પાળ સાથે વાતચીત અને કાંઈ નિમિત્તે વિલાસીને પોતાને ત્યાં આવતો જતો કરવાના ઉદ્દેશથી પોતાથી વારંવાર આવી શકાય તેમ ન હોવાથી કામઠાજનનાં સંદેશા વિલાસીદ્વારા ચલાવવાનું અનંગપાળને જણાવી પોતાનું ઘર બતાવવાના નિમિત્તથી વિલાસીને પોતાની સાથે લઈને તેનું પ્રયાણ.

પ્રવેશ ૨ જે—એક્ટ્રેસ ગોપીના બંગ્લો:—કવિ રમાનંદ સાથે અંધાયલા પ્રેમથી ઉન્મત્ત બનેલી ગોપીના સંતોષદર્શક ઉદ્ગાર એટલામાં આશ્વારામ તથા નંદલાલનું આવવું. આશ્વારામે કરેલી ગોપીના પ્રેમની યાચના અને નંદલાલની હાહાકારી તે માગણીને અપાયલી પુષ્ટિ, તેમની આ બાંજગડને પુષ્પાદને સાંભળતા જિભેલા રમાનંદ રાજકવિનું પ્રકટ થવું, અને ગોપી તથા તેના પુનર્લભ કરવાના વિચારનું દર્શન. આશ્વારામ તથા નંદલાલની નિરાશા અને ગોપી તથા કવિ રમાનંદનો આનંદ.

પ્રવેશ ૩ જે—રાજદાસી ચંદાનો આવાસ:—વિલાસીમાંની પોતાની આસક્તિથી ઘેરી બનેલી ચંદાની તેના પ્રેમરસના પાનમાટે આતુરતા. લાઝ આવેલો જોઈને શૃંગારવિનોદથી ચંદાને પોતામાં વિશેષ લુપ્થ કરી સત્યના માર્ગમાં લાવવાનો વિલાસીનો પ્રયત્ન અને ચંદા તેના ઉપદેશને આધીન. વિલાસીએ અમુક કાર્યસિદ્ધિની પ્રતિજ્ઞા હોવાથી તે પૂર્ણ થયા પછી તેની સાથે લગ્ન કરી તેને વિલાસસુખ આપવાની બતાવેલી આશા.

પ્રવેશ ૪ થો—અનંગપાળનો ખાનગી આવાસ:—રાજદે

મંડળના કેટલાક મરદારો સાથે અનંગપાળનો ગુપ્ત વાર્તાલાપ અને અદ્ય સમયમાં મદનકેતુને મારી રાજ્યમાં પોતાની સત્તા સ્થાપવા વિષેનો તેમનો નિઃશ્વાત્મક નિર્ધાર. ત્યાર પછી ચંદ્રા પોતાને ત્યાં આવતી અટ્ટી ગણેલી હોવાથી વિદ્યાસી (પોતાના નોકર)ને પોતાના વિશ્વાસમાં લઈ ડોક્ટર કમારસ્વામીએ મોકલેલી ડેરની શીશી તથા એક ચીંચી ચંદ્રાને આપવા માટે મોકલી ખીજ કેટલીક મુશ્કેલી સાથે વિદ્યા કરે છે; પરંતુ તે જાણે છે કે જુલાઈને અનંગપાળના કિદગાર સાંભળે છે. રાજાના મરણનું કાર્ય ચંદ્રાના હાથે મમામ થવા પછી ચંદ્રાને પણ ક્રોધ પ્રમાણે જાંઘી નાખી મંદાકિની સાથેના પોતાના વિશ્વાસમાંગેને નિષ્કંટક બનાવવાનો તેનો વિચાર અને વિદ્યાસીનો તેના પર ધિક્કાર વર્ણવી સ્ત્રીચરીત્રથી તેના એ દુષ્ટ વિચારોને નિષ્ફળ કરવાનો દૃઢ નિર્ધાર.

પ્રવેશ ૫ થો—રાજા મદનકેતુનું વર્તનભવન:—કેચપર સુતેલા રાજાને પંખો કરતી ચંદ્રાના મુખમાંથી રાજાને નિદ્રાવશ થયેલો જોઈ ઝેરની શીશી હાથમાં લઈને નીકળેલા કેટલાક શુભાશુભ વિચાર અને વલાસીના રતેલનો તેના હૃદયમાં પ્રવળ વિદ્યાર, વિદ્યાસીનું આવવું અને રાજાને ઝેર આપી દેવા માટે તેનો ચંદ્રાને ક્રોધેશ; ચંદ્રાની પ્રથમ “ના” પણ પછીથી બહાલાના હુકમને તાબે થવા માટે તેની તૈયારી, ગાજા મદનકેતુનું જાગૃત થવું અને તેનો સમસ્ત સ્ત્રીજનનિ પ્રતીકાર; વિદ્યાસીનો તેની માથે ચંદ્રા અને સ્ત્રીની ઉત્તમતાને સિદ્ધ કરવાની તેની બળવતી એકા ત્યાર પછી શોકના સ્થાન માટે મંદિરાપાન અને વારાંગનાના નૃસ માનનો સમારંભ ચંદ્રાને હાથે મંદિરામાં ગાજાને વિષપ્રયોગ, રાજાનું નિષેધ થવું. વિદ્યાસીએ સીંચી વગાડનાં સૈનીકા તથા ડોક્ટર કમાર સ્વામી સાથે અનંગપાળનું અવી વાગવું અને ગાજાના મરણનો અપગ્રહ ચંદ્રાના શિરપર મૂકી ચંદ્રાને અતુર્ભજ કરવી. ટેબલો. !!!

પ્રવેશ ૬ દો—નાટકશાળામાંનો ગોપીનો ખાનગી રમ્મ—
ગોપીના પ્રેમને મેળવવાના પોતાના પ્રયત્નમાં નિરાશ થયેલો આશા-
રામ મસાણી કવિને ઠાઠી મૂકવાનો પિયાર કરે છે. ગોટલામાં ગોપી
સાથે પુનર્લભ દર્શને કોટ તથા હોટ પર 'રીઝર્વ' તથા એન્ગેજડ
શબ્દો લખાવી વિચિત્ર અવતારમાં પોતાના આનંદને દર્શાવતો કવિ
પ્રવેશ કરે છે; તેના કેટલાક વિલક્ષણ કિદગાર અને ત્યાર પછી
ગોપી સાથે મુંગાર વિનોદ. આશારામ મસાણીના કોપ અને
કવિને રમ્મ. ગોપીનું પણ નોકરી છાંડીને કવિ સાથે પ્રયાણ અને
આશારામની આશાનું સત્તાનાશ.

પ્રવેશ ૭ એ—બૂગર્જાનું કારાગૃહ: બૂગર્જાના કારાગૃહમાં
રાણી મંદાકિનીને ગુપ્ત રીતે રાખવામાં આવી છે, ત્યાં વિલાસી
(સુશીલા) પોતાના બંધુ રતિપાલ તથા રતિપાવના એ વાઘેર
મિત્રો સાથે પ્રવેશ કરે છે. આજે અનંગપાળ રાણી જ્ઞ સીધી રીતે
ન માને તો બળાતકારે પણ પોતાની ઇચ્છાનું તૃપ્ત કરવાને
આવવાનો છે એ વાત વિલાસીના જાગૃતામાં આવેલી હોવાથી તેનો
રાણીના પાતિશ્રત ને રક્ષવાનો નિધર તે સર્વનું છુપાઈ જવું અને
અનંગપાળનું એક દાસી સાથે આવવું; દાસીને રાણીના એરડામાંથી
બહાર લાવવાની અને પાતાના એ સારાએન સંભાળ રાખવાની
આજ્ઞા, મંદાકિનીનું એરડામાંથી બહાર આવવું અને પ્રથમ તેની
સાથે કેટલાક કુશળ પ્રશ્નોત્તરનો પ્રદાર ચલાવવા પછી અનંગપાળની
તેના પ્રેમ માટેની યાચના, સતી રાણીનો ભય ન ચિંતકાર, છેવટે
વાદ વિવાદમાં ન પડાય તથા અનંગપાળ બળાતકાર કરવાને
તેત્યાર અને નકામપોશ વિલાસી તથા તેના મહાયજ્ઞના હાથથી
છેદવી થડીએ રાણી મંદાકિનીના પાતિવ્રતના બચાવ અનંગપાળના
એ સારીએનો વધ અને પાપીનો પરાજય. ટેબલો !!!

૧૦૦૧૭

૧૧

અંક ત્રીજો.

[અંદર્ભ:—જેવી રીતે રાણી મંદાદિની ગોળી લાગવાથી સખ્ત થવાઇ હતી છતાં રાજાએ મરી ગએલી ધારવાથી દુઃખ અનંગપાળે તેના શયને વનપથુઓના બક્ષા બનાવવાનું નિમિત્ત બતાવી તેને એક ગુપ્તસ્થાનમાં રાખી પોતાના અપવિત્ર વિકારને શાંત કરાવના ઉદ્દેશથી તેને ઔષધોપચારથી આરોગ્ય દશામાં લાવવાની યેજના કરી હતી, તેજ પ્રમાણે અનંગપાળે રાજાને આપતા માટે આપેલા છેરને બદલે વિલાસીએ રાજાને મરણ સમાન દશામાં નાખી દેનાર એક ત્વશિષ્ટ ઔષધિનુંજ પાન કરાવ્યું હતું અને પોતાના બંધુ તથા વાઘેરાની સહાયતાથી રાજાના શરૂ રતે એક નિર્ભય સ્થાનમાં પહોંચ્યાણીને એક ખીજા મનુષ્યને મારી રાજાના શયન તરીકે ઓળખાવી સ્મશાનમાં તેનું અનંગપાળના દેખતાંજ દહન કરાવ્યું હતું; કારણ કે, અનંગપાળ વિલાસીને વિશ્વાસપાત્ર માનતો હોવાથી રાજાને વિષ આપવાનું તથા પછીથી તેના શયને આગવા પગેરનું કાર્ય તેનેજ સોંપાયું હતું. આ ઘટના નાટકમાં પ્રત્યક્ષ બતાવેલી નથી પણ તૃતીય અંકના પ્રથમ પ્રવેશમાં રાજા મદનકેતુને સાચેના સંભાષણમાં એ ઘટનાનો ઉલ્લેખ કરાવેલો છે,

પ્રવેશ ૧ લો.—રાજા-મશાનભૂમિ:—અનંગપાળે મૃત રાજા પ્રતિ પોતાની લાગણીને બતાવી પ્રજાને ડગવા માટે બંધાવેલા રાજા મદનકેતુના સ્મરણ કર્યા પાસે કબ્રોના વિલાસીના જગત્તી લાલુચુ મુરતી અને અસારતા વિષે વૈરાગ્ય દશક ઉદ્દગાર, એટલામાં રતિપાત્રનું આવવું અને વિલાસીએ પૂછેલા રાજા તથા રાણીના કુશળ સમાચાર, વિલાસીની તેને પ્રથમ મહારાજાને તથા ત્યારપછી સંકેત મળનાં મહા-ગણીને ત્યાં લાવવાની આમ્મ. મદનકેતુના પ્રવેશ અને સ્મશાનવૈરાગ્ય. વિલાસીએ તેને જણાવેલી અનંગપાળના

હસ્તાનની કથા અને તે સાંભળી પોતાની નિર્દોષ રાણીને અવિચારથી મારવામાટે તેનો શોક અને તેના હૃદયમાં અનંગપાળ વિશે પ્રકટેલો ક્રોધાગ્નિ વિલાસીએ તેને શાંતિથી કામ લેવાનો ઉપદેશ આપી એક સમાધિસ્તંભ પાછળ ઉભા રહેવાનું જણાવી રાણી મંદાકિનીને બોલાવતી. વિલાસીએ મદનકેતુના સ્મરણ સંભળે બતાવી રાણીને રાગના સ્વંગવાસની વાત જણાવ્યેથી સતી રાણીનો ચિન્તામું બળી સતી થવાનો નિર્ધાર; વિલાસીનો તેની સાથે સંવાદ અને રાણીના સત્યની કસોટી. છેવટે રાણીનો ત્યાજ આત્મહત્યા કરીને મરી જવાનો નિશ્ચય; એટલામાં અર્ધાગ મદનકેતુનું પ્રકટ થતું; મને એક બીજાને મરી ગયેલાં જાનનાં હોવાથી અનેના વ્યાશ્રયની શીમા અને સ્તબ્ધતા. પતિ પત્નીનું મીલન અચાનક અનંગપાળના રાતે ગસ્ત કરવા નીકળેલા ત્રણ ચાર સંનિકેતનું આવી લાગવું; તેમની તકવારો મ્યાનમાંથી બહાર એટલામાં રતિપાલ તથા તેમના મિત્રોનો ગોળીયાર અને તે સૈનિકો ગોળીયારના શિકાર; ધર્મતાઓનો ચાર્પાઓના પાશમાંથી ઉદ્ધર.

પ્રવેશ ૨ જે—મિસિસ રમાનન્દ (ગોપી)નો બંગલો:—
 મૂનલગ્ન કર્યા પછીનો ગોપીનો જોવા લાયક અવતાર. પોતાના હાથમાંથી રમાનન્દ છટકાવેલી સોનાની ચંદ્રને અને તેના પ્રેમી ચક્રાને પાયમાલ કરવાના વિચારથી દુષ્ટ નંદલાલનું આ-વું. ગોપી સાથે તેની વાતચીત અને ગોપીએ કવિના વ્હેમી સ્વભાવને લીધે ધરમાં રોજ ચલતી તકરારોથી અને ખોવાયેલી સ્વતંત્રાથી બતાવેશે.
 પોતાનો કટાળો. નંદલાલે જે તે રમાનન્દ સાથે છૂટાછેડા કરે તો એક જગીરદાર સાથે સાદું નક્કી કરી હજારોની આવકનો બતાવેશે શ્રેય અને ગોપી લોભના જાળમાં છુટા છેડા કરવાનો તેનો નિશ્ચય. આ બધી વાત છુપાઇને ક્ષેત્રા રમાનન્દે સાંભળવા છતાં બતાવેલી અજ્ઞા શાંતી અને ગોપીને ગમરાવી દશ હજાર રૂપિયા લઇને છેવટે પોતાના અવતારા પ્રાયશ્ચિત્તથી સુધારવા માટે છૂટા છેડા કરવાની

તેણે બતાવેલી વિક્રમાદિત્ય સમાન ઉદારતા અને પુનર્જન્ન તેમજ પ્રેમસભ્ય અને દુર્નિરંજન વિષે તેના અંતઃકરણપૂર્વક તિરસ્કાર,

પ્રવેશ ૩ જે—મહારાજ અનંગપાળનું વંસત ભવન—

અનંગપાળના સ્ત્રીની મોહિની વિષે ઉદ્ગાર. વડારણેનું દેશી સંગીત જન ત્યાર પછી બંદિની ચંદાનો પ્રવેશ. સુશીલા પીયરમાથી પાછી આવેલી ન હોવાથી અને મંદાકિની હાથમાંથી છટકી ગયેલી હોવાથી સ્ત્રીના સમાગમ વિના જીવનને નિરર્થક માનતા કામાસકંત અનંગપાળની ચંદાના પૂર્વ પ્રેમની પુનઃ યચના વિલસીમાં સંપૂર્ણ આસક્ત થયેલી અને તેના ઉપદેશોથી પાપને ધીક્કારતાં શીખેલી એક વખતની છટકેલી ચંદાના આદર્શ ધર્મ વિચાર અને અનંગપાળ તેણે વર્ણવેલો ભયંકર તિરસ્કાર છંવટે મદોન્મત અનંગપાળનો તેના પર બળાદકાર અને તેને એટલામાં વિલાસી, રાજ મદનકેતુ, રતિપાલ તથા તેના વાધેર સાથીઓનું મારી નાખવાનો નિર્ધાર; પણ આવી લાગવું અને ધર્મ સ્વરૂપી પાપીના પ્રયત્નનો પ્રતિકાર અનંગપાળ બંદીવાન અને મદનકેતુનો જ્યજ્યકાર !

પ્રવેશ ૪ થો—અમદાવાદમાંની એક ધર્મશાળા—ધર્મશાળા

ના કારકુન શંકરલાલનો કારકુનની માઠી હાલત વિષે બળાપો; એટલામાં નાટકના ધંધામાં પંચોતેર હજારનું પાણી થવાથી પુનઃ ખસાણુમાં લાકડાં વેચવાના બાપદાદાના ધંધામાં લાગેલા અને કરંચીના ખસાણુમાં લાકડાં વેચવાના કોન્ટ્રેક બેવા ગએલા આશ્વારામ ખસાણુનું કરંચીથી આવતાં આરામ બેવા માટે ધર્મશાળામાં આવવું અને તરતજ પ્રાચલિત દરી દેશનાં જાજ નવાં લગ્ન કરી પાછા સ્થામનગર જતા રમાનંદનું ત્યાં આવી લાગવું. તેમની કેટલીક વાતચીત અને ખુલાસા. ત્યાર પછી ગોપી હાથમાંથી ચાલી જતાં પોતાની કમાણીને ચાલુ રાખવા માટે દિલ્લી લખનારથી ત્રણ ભોળી બાળાઓને ઉપાડી લાવી પાછા ગામ જતા નંદલ વમાણનું પણ ત્યાં પધારવું. ધર્મશાળામાં હિન્દુસ્તાની છોકરીઓનાં નાચ ગામન ધર્મશાળામાં કારકુનનો

જોડાર અને રૂખે સાફ કરવા માટે જમીરદારને બદલે એક જુગારી સાથે નંદલાલે અથડાવાથી દોલત બચાવે ચર્તા ઉદરપોષણ માટે લખણાગારી આકરડી તરીકે રહેલી ગોપીને પ્રવેશ. તેને જોળખતાં સવનું આશ્રમ, ગોપીને પશ્ચાત્તાપ અને વ્યભિચારેણી સ્ત્રીની દુર્દશા હું પ્રત્યક્ષ ચિત્ર, દયા આવવાથી રમાનંદે ગોપીને ધર્મની બહેન માની તેના પોષણુભારને પોતાના શિર પર ઉપાડવાની બતાવેલી દેહરતા આશારામની અનુકંપા, હિંદુસ્તાની બાળાઓનો ગમરાટ અને નંદલાલના કાંદામાંથી છુટી ગયો તેમનો વિચાર તેમનો આશારામ તથા રમાનંદની મદદ અને છેવટે પોતાના સ્વાર્થ માટે નિર્દોષ તગતીના અવતારને ખગાડનાર નકટ નંદલાલ નાખ્યોદીયાને પડેલા ખાડાના માર માથે હાસ્યવિભાગની સમાપ્તિ.

પ્રવેશ પાંચો—મદનકેતુના મતાવયમા ચંદાનો આવાસ:—

ચન્નાની સખીઓ વિવાસીના યોગે પોતાની સખીના થનારા માંગેદ્ય વિષે વાર્તા ૧૫ કરે છે, ત્યાં ચન્ના આવી લાગે છે અને સખીઓ તેના સ્તેદ કિંગાર છુપાવે માંમળે છે ત્યાર પછી સખીઓનો ચન્ના સાથે કેટલો મધુર વાગી વિવાદ વિવાસીના આવવાથી સખીઓનું પ્રયાણ અને ચંદા તથા વિવાસીના ગુંગાર સંવાદ.

પ્રવેશ ૬ ડો—સ્વામીગમની ગરમમા:—અનંગપાળ તથા તેના માથી ગોપરના આરોપો સિદ્ધ થય ચૂકેલા હોવાથી અનંગ પાળને મરગુની અને ડોકટર તથા લગ્નથી ગુલામને અપાયલી આ જન્મ કાગળુલવાસની શિક્ષા વિવાસી પોતાની સેવાના બદલામાં દરિદ્ર વસ્તુ માગવાનું વચન મેળવી પોતાના સત્ય સ્ત્રી રૂપમાં છુટીયા તરીકે વ્યક્ત થાય છે અને રાજ પાસેથી સોભાગ્યનું જાન ધનામ તરીકે માગે છે. અપગાંધીઓને ક્ષમા અને સુશીલા પાતે આ હોવાથી ચંદાનો સુશીલાના બંધુ રતિપાલ સાથે લગ્ન સંબંધ. શાંતિ વિસ્તાર અને આશીર્વાદાત્મક ભરતવાક્ય સાથે નાટકની પૂર્ણાકૃતિ.

સમાપ્ત

નાટકનાં પાત્રો

પુરુષ પાત્રો

મહનકેતુ—સ્થામનગરનો તરણુ અને ધર્મશીલ રાગ; મંદાકિનીનો પતિ.

અનંગપાળ—મહનકેતુનો સાદુ અને સેનાપતિ; છળપ્રપંચની સહવન પ્રતિભા અથવા છવતો શયતાન.

વિલાસી—પુરુષવેપારિણી સાધવી સુશીલા.

રતિપાલ—ચુરી પાતો અંબુ અને અનંગપાળનો સાથો.

કુમારનાગરી—રાગનો ખાસ ડોક્ટર અને અનંગપાળનો સાથી.

આશારામ—મમાગીની અટકથી ઝોળખાતો એક નવીન નાટક મંડગી કબી કરીને થયેલો નાટક મંડગીનો ખાલિક અને એકદેવ ગોપીનો આચક.

નંદલાલ—નખોદિયાની અટકથી ઝોળખાતો ગોપીના પ્રતાપે પેનાગર થયેલો પ્રેમગગનરનો નામચીન દલાલ.

રમાનંદ—રાગકવિ અને કવિરાગના નામથી પોતાને ઝોળખાવનાર એક હડતરિયો કવિ; સુધારાના પ્રવાહમાં તથાઈ કુંભારનું ગોપી સાથે પુનર્લગ્ન કરી તેનો થયેલો નાત-રાનો ઘણી અને પછી ઠોકર ખાઈને ઠોકાએ આવેલો સદગૃહસ્થ.

એ ઉપરાંત રાગદોહી મંડગીનાં સરદારો, સૈનિકો, પ્રતિહાર થિરો, પ્રધાન અને સભાસદ ઇત્યાદિ.

સ્રી પાત્રો

મંદાકિની—રાજા મદનદેવની મહાસૌંદર્યવતી અને સતી રાણી.

મુશીલા—અનંગપાળની મંદાકિનીની જ્યેષ્ઠ ભગિની સુનંદાના

સ્થાને આવેલી નવીનપત્ની; પિશાચની: દેવીપુત્ર્યદાર

અને આર્યાવર્તની આદર્શ અબળા.

ચન્દા—પ્રથમપાપ માર્ગમાં વિચરનારી પશુ પાછળથી વિલાસીના

સમાગમથી ધર્મશાલિની થયેલી ખવાસ જાતિની એક દાસી.

ગાથી—કુંભાર જાતિની એક વિધવા, નાટકની એકટ્રેસ થઈ ચક્રડોળે

થટેલી અને પછીથી ઠોકર ખાઈને ઠોકણે આવેલી એક

છટકેલી સ્રી. એ ઉપરાંત સખીઓ, દાસી, વાસુંગનાઓ

વહારણો ઇત્યાદિ,

સ્થળ — સ્થાનનગર તેના આસપાસના પ્રદેશ અને અમદાવાદ

જીવતો શયતાન

નાટકનાં ગાયનો

૧

નાન્દી.

બાળાઓ—શ્રી સુરારી મંગળકારી

દિવ્ય ધામ મૂર્તિ સારી—શ્રી૦

સાગર માંહિ નૌકા વિભુ તારી ;

ભયંકર તોફાનો દે નિવારો;

ધાર વરહ કર શિરપર,

જય જય કર શાંતિ પ્રસારી—શ્રી૦

(૨)

ચન્દા—જોખનિયું મારું આ કારી કટાર;

ખરે એ જખમ જીવ લેનાર—જોખનિયું

ચીરે રતિધારે, છાતલડી સારે;

વીતે નહિ મારી રાત લગારે.

જાગીને થાય છે રહવાર (૨) જોખનિયું

વેરી અનંગે ચઢાવી તરંગે,

વિકાર અંગે, રંગે ઉમંગે

ચોળીનાં બંધ દૂટનાર (૨) જોખનિયું

અન્દા—પ્રેમરંગી વિહારી આજ આવો

રસીક પાન પીજીએ

કળા અંદની રસીલી ંહાલા વિના નવેલી

અનંગ—પ્રીતી પાત્ર અરસ પરસ

લકિન ભાવે ભશિયું રાજ—રંગીં

અંતર શુદ્ધ કુસુમ જેવું તારૂં રસીલું

અંદા—ંહાલા પ્રેમી હ્યો સુગંધ મીઠી

અનંગ—મળીપ્રમદા પ્રિય ધાર થયો સફળ આ અવતાર

મુશીલા—જૂઠો આ સંસાર છે સહુ જૂઠો આ કારભાર

જૂઠો કારભાર જગનો જૂઠો છે વ્યવહાર

સર્વે સારઅસાર મુરખા ! સમજ લગાર—જૂઠો.

ખેલ ખતકનો સવળો ખોટો જેમ વિદ્યુત ચમકાર

જાડગરની જા જી માફક સાર નહીં તલ ભાર—મુરખા

અરૂપ આયુ છે તારૂં જીવડા કરજે પર ઉપકાર

‘ભુત દયા’ એ સૂત્ર શીખજે તરવા આ

ભવપાર—મુરખા.

ગોપી—રસીલી હું જોખન ઘેલી છું નાર

નયન ઇચ્છારે, કારી કટારે;

કામીને કઈ ઘાયલ હું નિરધાર—રસીલીં

રૂપ જોધને દાન્ય દીવાના થાયે;

બ્યાં જોઉં ત્યાં લોકો રાહે છુપાયે;
 અવળચંડા મારી આડે ફરીને
 અડપલાં કરે છે હાનર—રસીલો

૬

નંદલાલ—નંદલાલ ગોપીની જોડ વાહ વાહ
 ગોપી—જેમાં નહીં ખાંપણુ કે ખોડ વાહ વાહ
 જેવી લુચ્ચી લાલખાઈ
 નંદલાલ—તેવા છે આ ભીમભાઈ—નંદલાલ
 ગોપી—ગોપી ગુલાબી બગીચો ધરાની માળી છે તેને
 નંદલાલ—રંગીન ફૂલડાં તાજાં સુગંધી લે જેતું માળ
 વિશ્વાળ
 ગોપી—આંખનાં ઇશારામાં ઘાયલ બને સહુ આશક
 મરે છે હાનર
 હાય મારા આશક મરે છે હાનર—જેવી લુચ્ચી

૭

સુખીઓ—યુવતિ નવેલીરે મનમથ પૂજન કરવા ચાલો,
 રંગી હરિદ નાના રંગે, કરતી સ્વપ્નાં વસંત સંગે
 કંઠે ધરી બકુલની માળ—યુવતિ
 મંદાકિની—કાન્તના રતિરાસથી વસંત સુખકર થાય;
 જેમ રજની ચંદ્રયોગે પ્રકુલ અતિ દેખાય;
 સુખીઓ—રજની ચંદ્ર રમે છે રંગે, સખિ ! રમજો
 સ્વામી સંગે
 મંદાકિની—મન મલકાય, મન હલકાય—યુવતિ

જાણીઓ—કાન્ત સંગે ઉમંગે વસંત રંગમાં;
 ઝીલી ઝીલાવ પ્રેમના તરંગમાં—કાન્ત.
 મધુર મધુર હાસ્ય કરી દાસ્ય તું બતાવજે;
 લોચનશર ભારી લલિત હાસ્યથી લોભાવજે,
 મંદાકિની—લાગ્યું મને એ રસીલાનું ધ્યાન (૨)
 ભાન ભૂલી આ ભામા મોહી અનંગમાં—કાન્ત૦
 જાણીઓ—મદનકેતુ નામ અર્થ જોનો, અનંગ છે;
 રતિ સમાન મદન મૂર્તિનો તને પ્રસંગ છે;
 મંદાકિની—ગાતી લજ્જતી રમા પ્રેમગાન (૨)
 માન મેલો લપાઈ પતી બિછંગમાં—કાન્ત૦

મંદાકિની—કાન્ત મુકુટમણી રસિક રતિ વિહારી;
 મદનકેતુ—કામિની કટાક્ષ કરી
 મંદાકિની—મદન માર હરે ધૈર્ય રમણ ! મંદિરે પધારો—કાન્ત
 મદનકેતુ—વસે મન કુસુમ રસે, લોગી જમર કેમ ખસે
 મંદાકિની—મધુર પુષ્પ ચૂસો અલી !
 પ્રીતિનાં ભોજન, પ્રીતિના ભોજન શ્યામ પિયા
 આજે જમી રમી દહેરે શુકો વિહારી—મુકુટ.

જાણી—બાંકે બલમાને બૈયાં મરોર ડારી,
 છોડો છોડો છ છયલા મયં હાય હારી—બાંકે૦

૧૨.

અહા દિખાકે સનમ વો કમાલ કરતે હયં;
 દિલે આશકકો છુરીસે હલાલ કરતે હયં;
 નાનંગૂર વસ્લકા સવાલ કરતે હયં;
 છુના આશકકા જહાંમે વખાલ કરતે હય;
 નાજોંકી પાલો મય તો નારી અછુતી કવારી—ખલમા

૧૩

ગોપી—મરદને મરઘડાનો શો એતખાર;
 બન્ને કહે છે કે જૈરીને માર;
 ન કરતા કદર કામિનીની ગમાર;
 ન હું તો કંઈ ખોટનો રોજગાર—મરદો
 કદાપી ભુંડામાં ભલાઈ ન આવે;
 પુરુષ નારીને લાત જૂતી લગાવે;
 હુકમ ખાયડી રાત ને દિન ઉઠાવે;
 છતાં યે નરોની નજરમાં હુ નાવે

રમાનંદ—છે મારો રંગ સહુ મરોંથી નિરાળો.

ગોપી—ક્યાંક ન હોય હવસનો ચાળો;

રમાનંદ—તારા ધગડા મરઘડાને ભૂલી જા તું;
 પોપટ કે પ્રેમી કબૂતર છુ હું;

ગોપી—વાહરે પ્રિયતમ મનહરનાર—મરદ.

૧૪

ગોપી—લાલ કવિ ! લટકેથી સાથે ફરીશું

રમાનંદ—નોટ લઈ હોટલમાં ટોટલ ભરીશું

ફ્રાન્ડીનો ભરી ગલાસ;

ખાસ કરીશું વિલાસ;

ગોપી—પ્રભનો વિલાસ ખસ તાનંદનો આપે ભાસ,

રમાનંદ—તન મન સુખનો વિલાસ-વાલા.

ગોપી—વિપ્ર ને કુંભાર નાતરું કરીશું;

રમાનંદ—પોઝીશનથી મોટરમાં ફરીશું;

ગોપી—ધુળ ફૂલમનની આંખમાં ધરીશું,

રમાનંદ—સાસં જીવીન સાથે મરીશું;

ગોપી—એવી ન વાણી, વદો છેલાણી;

મરે ફૂલમન ને આપણુ હસીતું—લાલ.

૧૩

સુશીલા -અભાગી ને જાગી પળમાં આંખ મીચા શે,

લલાઇ કરી લે કાઈ સુખીતો થવાશે,

અમર થવાનું નથી કોઈ પણ મરણુ લમે સાથે.

સુખ સાદાખી સઘળું છેડી જાવું છે જીવડા ખાલી હાથે

ઓ જીવડા ! ખાલી હાથે-અભાગી

જાગાં સંખધી દૂર થશે જ્યાં ચડયો ચિતા માથે;

ખાંપ પુણ્ય જે વસ્તુ કેવળ છેવટ સાથી છે સંગાથે;

કર મૈત્રી ધર્મ સાથે-અભાગી,

૧૪

ગોપી—ખાઈ રે નાવલિયો છેલ છે લટકાળો,

છેગાળો એ તો લાગે રસવાળો મને વહાલો-નાવલિયો

વાણી મીઠી જોલે રંગીલો,

શ્યામ કવિ રૂપાળો,

મારો મધૂરી મૂર્તીવાળો (રંગીલો)

રૂઠો રઠિ ૧૨ મદન મદવારો,

ગોપી પરણી ફક્કડ લાલો -નાવલિયો.

ગોપી—ઠહાલા સુખની ઝારી તારી ખ્યારી

રમાનં—ઠહાલી અંતરમાં છુપી ધરી

ગોપી—ઠહાલા આવો.....આહા

રમાનંદ—ખ્યારી થાઓ.....આહા

ગોપી—જાઓ જાઓ.....આહા

રમાનંદ—પાઓ પાઓ

ગોપી—જાઓ જાઓ તમે જાઓ ધૂતારા

બળ્યા તમારા ઢંગ—ઠહાલા.

ચંદા—

સ્વપ્ન સ્નેહન સતાવે, રતિ સદેશ લાવે, મદન પત્ર મોકલાવે,

મને ઘેલડી બનાવે વિરહ ઘેલડી—સ્વપ્ન

આવી પ્રેમદાહ એ વિલાસી જગાવે;

ધુંટડો ન પ્રીતી પીયૂષનો ભરાવે,

હાય સદા શોકમાં ડુબાવે, હૃદય વેલડી સુકાવે—મને ઘેલડી

થાકી વાટ જોઈ એ હઠીલો ન આવે;

જંગ અંગ અંગે અનંગ આ મચાવે;

બાણ મહા મોહના લગાવે, ચપળ ચિતડું ચળાવે—મને ઘેલડી

ચંદા—

ધારો રસીલી દીન નારી રે મોહન મન મંદિરે;

થાઓ પ્રાંતમજી મારા. કોડીલા કામજુગારા—ધારો.

સાખી

ફર દિલથી સહુ સંસાર કરે કે ન કરે

અંતરે આપનો આગાર કરે કે ન કરે;

તમે કરશોકે જફા મારી વફાને બદલે;
કહોને અથ સનમ ! હું પ્યાર કરું કે ન કરું ?-ધારો.

બન્દા—

૧૮

કામણુગારા છેજી પ્યારા મારા મોહન મનહરનાર હૈયાહાર છે.
જીવન ધન તમને હું સોપું સ્વામી અબજાના આધાર-
સુખલંકાર છે.

કામણુગારા, પ્રિયતમ પ્યારા મારા મોહન મન હરનાર
હૈયાહાર છે.

વિલાસી—બાળા અમે પ્રેમી પંખી વિલાસી

અમે પ્રેમ પાને રહીએ વિકાસી-કામણુગારાં

બન્દા—ઠહાલાને રૂપે ઘેલી.

વિલાસી—ઠહાલી સુજ જીવનવેલી.

બન્દા—પામી હું આજે તો મનમાન્યો પનિ.

વિલાસી—રસિકા રસિલી રૂપ ગુણમાં રતિ,

બન્દા—ફૂલની કળી છું.

વિલાસી—પ્યારી રૂમું હું—કામણુગારાં

ધુસીલા—

૧૯

દિન એક એવો આવશે

જ્યારે દયાઝરણો ઝરંતાં પાપીનેય પલાગશે-દિન

કાળકાળમાં પલ્લુ વીરનારી દેશને દીપાવશે;

નિજધર્મને પતિ ભક્તિથી સંસાર સ્વર્ગ બનાવશે-દિન

દૃઢ આત્મબળથી આર્ય બાળા આવશે રણભૂમિમાં

પરમર્થની પ્રતિમા બની તે સ્વાર્થ લોભ ઘટાવશે-દિન

૨૫

૨૦

તવાંચક—પીયો મોરે છયલા ! યે ચઢવાકી ખ્યાલી

ખુમ ભરા હય જામ કીજે ખાલી;

ગમ ટલે હો ખુશહાલી —છયલાં

શેર

જામ યે ઇકસીરકા હય રાત દિન ચલતા રહે;

ગમ અલમ રોજ ઓ શબ યે દિલકા હાથ હો મલતા રહે,

ભર સાકી તૂ યે મય જામ—રે છયલા

૨૧

(CHORUS)

રમાન'ક—I am married you know,

reserved my life, now reserved my life
for Gopy my wife.

This is the latest, greatest fashion—

That we are going to show, to you.

Hip hip, hip hip hurrah !

કોરસ

આઇ એમ મેરીડ યૂ નો;

રીઝર્વ્ડ માઇ લાઇફ, નાઉ રીઝર્વ્ડ માઇ લાઇફ

ફોર ગોપી માઇ વાઇફ.

ધીસ ઇઝ ધી લેટેસ્ટ, ગ્રેટેસ્ટ ફેશન—

થેટ વી આર ગોઇંગ ટુ શો, ટુ યૂ.

હિપ હિપ, હિપ હિપ, હુરરા

રમાનંદ—વાવારે પ્યારી કામણગારી;
મને ઘાયલ કીધે તેં મારી મોહ બાણ

ગોપી—છોટોને છેડ અહીં જોશે મસાણી,

રમાનંદ—જોશે તો રાશે બેટો રાગ તાણી.

શાને ડરે છે વહાલી આ મુબલુ ?

બોલે કોઇ તો બતાવું મસાણ

અપરાધમ કેવી હું જો ને માંડું છું મોકાણ.

ગોપી—વહાલા તારી દિલબન મારૂં તું છે શુમાન

રમાનંદ—લટકા મટકાથી આ કાળજડું કોયું

હવે ધીમેથી તાણ તારી તીરછી કમાન—વાવારે

ગોપી—હાય છોટો કંકણ નંદાયે;

આહ હાય વોય વોય.

રમાનંદ—રૂપ જોઈ મને કાંઈ કાંઈ થાયે;

અરે હાય હાય હાય.

ગોપી—છોટો છબીલા હું ગઈ હારી,

બળી તમારી ટેવ નકારી;

છોટો છોટો મારો હાય મરણઈ બાય છે,

રમાનંદ— { મારા નાના બાઈની બાલી એમાં શું થાયછે }
ગોપી— { મારો જીવ બાયછે, બહુ દુઃખ થાય છે;
તારા નખરાથી મને આમ આમ થાયછે, }
રમાનંદ— { અરે હાય હાય હાય—હાય છોટો

ખંડકિની—

૨૪

પામી મનુષ્ય દેહ આ સુકૃત જો ન કરાય,
 જાત કળત ગણાય ને માત તાત લજવાય
 છે પરસ્ત્રી સંગત જેર હળાહળ જીવન તન ધનને હરશે
 જન જે પડશે મોહ કૃપમાં મોહાત વિના તે સદુ મરશે
 નહિ અંધ જાનીને અધર્મ કરવો અભીમાને મરડાઈ કબી,
 લાખ શૂર રાવણ કીચક સમ રણમાં કાણુમાં ગયા ખપી.
 પર દોલત માનો પત્થર જેવી પરસ્ત્રી જાણો માત સમાન,
 જો વેદવાક્યને જો અનુસરશે તો અંતે મળશે ભગવાન;

ગ્રંથો—

૨૫

હુ તો છેલી છબીલી અલખેલી
 રસીક રસવેલી યુગંધે ભરેલી નાચુક નવેલી હુતે
 રંગે રસીલી હેતે હઠેલી
 પ્રાણપતીની નાર વરેલી
 સંગે વસેલી ધર્મ હુ થેલી
 ભાવે ભરેલી પ્રીતે ઠરેલી

હુતે

રમ્યાનંદ—

૨૬

આર્થ ઉજળા જેહ મનાતા
 તે આજે સદુ અધમ બન્યા તે— આર્થ
 અધર્મે ધારે ન્યાય વિહારે
 પાપ પ્રસારે છળબળ સારે— આર્થ
 સંગાર છે દુઃખકર, વ્યભિચાર ઘરઘર
 વાક્યો ભૂતલપર અધમ બન્યા છે— આર્થ

અવર પુરૂષ હજી નારી, શીલ તણ થઈ બાબરી
ફુર્ગતિ રી ભારત ! તારી; બન્યા અધર્મી નરનારી
ધર્મ નીતિને સંહારી; આર્થ માતનાં ગૌરવ ધારી
સંતાનો સહુ ફરાચારી-અધમ બન્યા છે—આર્થ

૨૭

બાશરો—રસીલાણ રે મનમાં વેદના શાને જગાડી,
અલબેલા ! રજની ક્યારે વીતાડી?—હો રસીલાણ.
વીતી પાસાં બદલતા, વેરણ થઈને રાત;
તોય ન આવ્યા કંથણ ! છેવટ થયો પ્રભાત;
બાણુ' ન છેલ હશે આવા ધૂતારા;
બાણુ ન પાળનાર જૂઠા ઠગારા—હો રસીલાણ.
પાસ હવે નહિ આવશે, કરો દૂરથી વાત;
અમેય કે' સાંઘા નથી; મોંઘી છે અમ બાત;
છળશે નહિ છેલા ! છળબળથી નારી,
આંખ કામણુગારી મારી;
અમને રસવેલા ! છેડ ન આ સારી,
છેલેલો છેડો હું હારી—હો રસીલાણ.

૨૮

શમકુવારી—કાંટો લાગે રે દેવરિયા મોસે સંગ ચલો ના બાથ
સંગ ચલો ના બાથ મોસે સંગ ચલો ના બાથ—કાંટો
પીર હાયરે પ્રાન લેત હય નિકસત નાહીં દુઃખ દેત હમ;
બાથો દેવરિયા ! જૈદ પુલાવો
કાંટા ચે બયરી નિકસાવો;
લાગે અરરરરર લાગેરે—દેવરિયા મોસે સંગ ૪

૨૯

૨૬

નંદલાલ—દોડો દોડો બળવાળોરો માર મારવા આવ્યા છે,

આશારામ—પીટો ખૂબ ખૂબ

રમાનંદ—હાથે આવ્યો છે એ પાછો

આશારામ—પાપ નહારા કરવામાં આ નખોદ નંદો ફાંચ્યો છે,

ગોપી—મારો

નંદલાલ—ના ના,

ગોપી—ચરબી એની તાવો તાજી—દોડો

એ છે બદમાશ કરે ધર્મનો વિનાશ;

કરે પાપથી વિલાસ, એને દો એવો ત્રાસ;

નંદલાલ—તમને સમજવું શેણે

આશારામ—વળશે ન કાંઈ કેણે;

રમાનંદ —(પોઝીશનમાં પૂજો મૂકી તોડું ટાલ)—દોડો

૩૦

ચન્દા—અગર તે ચાર મારો તો સફળ સંસાર મારો છે

કૃપા તેની થતાં જાણીશ કે કિરતાર મારો છે—અગર

મદીલી આંખ તેની જોઈને ચકચૂર બેઠી છું;

બની બેહોશ જેની તે ખરો હુશિયાર મારો છે—અગર

ન મસ્જિદમાં ન મંદિરમાં ન મક્કામાં ન કાશીમાં

ફક્ત આ દિલ બની દિલમાં વસ્યો દિલદાર મારો છે—અગર

૩૧

ખીઓ—નવયૌવન મદમાતી નારી, પતિરતિરસ છલકાવે

કેશની કાળી ઘટા, મુખચન્દ્રની છટા,

શેષ ચન્દ્ર લોભાવે—નવયૌવન

કામચુદ્ધુમીની વીરા, કામદુર્ગ ૬૯ સખી ખીસ
 રૂપરાતની અસી, ધર કરમાં ધસી;
 શન્દા—જાઓ જાઓ પ્રિયતમજી આવે—નવયોવન૦

વિલાસી—લલના લટકાળી
 શન્દા—વનિતા વનના રસભોગી—લલના૦
 છળી છેલ છેગાળા છળથી, ભામા ભોળી ભાળી,
 પ્રેમ જાદુથી ભુરકી નાખી.
 વિલાસી—પાછ તેં પ્રેમખ્યાલી—વનિતા વનના૦
 કામ બાણુ મારે છે બળથી, તારી કીકી કાળી;
 મોહશસ્ત્રથી નાખ્યો વીધી
 શન્દા—પરણીશું હાથ જાલી—વનિતા વનના૦

શર્વ—(ભારતવાક્ય)
 સંસારે સાગર સુખનો છલકાળે
 વિકસો દયા સુમન—સંસારે૦
 ધાન્ય ધને, પુણ્ય ધને, શુદ્ધ મને ભારત મલકાળે
 પાપ અરી, દૂર કરી, ધર્મ ભરી, કુમાત હરી;
 વિમુવર સચરાચર જગના દે જન્મ મરણુ ફેરો,
 તું છે હાતા ત્રિમુવન ત્રાતા, જય જય કર—સંસારે

